

Betere Bomen: elzen verdienen meer aandacht

Veel gewoner dan een els kan bijna niet. Toch is er in het elzensortiment nog een wereld te winnen

Van de twintig elzensoorten en -cultivars voor laanbeplantingen worden er maar vijf regelmatig gebruikt. In een tijd dat variatie in laanbeplantingen heel gewoon is, ligt hier een mogelijkheid voor meer diversiteit. Boomwekers lijken de handschoen op te pakken.

Auteur: Jaap Smit

Jaap Smit

Alnus japonica blad

Alnus subcordata blad

Alnus glutinosa-bloem

Alnus hirsuta blad twijg Hoersholm

Alnus hirsuta blad

Alnus japonica bloem

Alnus rubra blad

Alnus subcordata twijg blad

Alnus x subcordata Oberon blad

6 min. leestijd

BETERE BOMEN

Het aantal elzensoorten in de stedelijke omgeving is de laatste jaren afgenomen. Met *Alnus cordata*, *A. x spaethii*, *A. glutinosa* (en cv 'Laciniata') houdt het door de bank genomen wel op. Jammer, want er zijn veel meer boomvormende elzen die het in de stad goed doen. Ik ben een uitgesproken tegenstander van het gebruik van bomen in verharding, maar sommige elzen kunnen zelfs daar groeien, mits de groeiplaats op orde is. Er zijn ca. 35 elzensoorten, waarvan meer dan 10 die geschikt zijn als laan- of parkboom. Met zo'n 15 nuttige cultivars is het sortiment best groot. Maakt ook hier onbekend onbemind?

Onder normale omstandigheden leven onze elzen in symbiose met de stikstofbindende bacterie *Actinomyces alni* (*Frankia alni*), die de bodemvruchtbaarheid ook voor omliggende planten verbetert. Door de vroege bloei profiteren insecten die in die periode vliegen – ook in januari – van de mogelijkheid om stuifmeel te verzamelen. Stuifmeel van elzen kan leiden tot klachten bij hooikoortspatiënten. Het weghalen van elzen is daar echter geen oplossing voor. Uit DNA-onderzoek is namelijk gebleken dat in Nederland stuifmeel uit Ierland en Letland kan rondvliegen. Het verwijderen van een els voor een slaapkamerraam zal de concentraties stuifmeel plaatselijk vermoedelijk wel verlagen. Elzen blinken niet uit in hun herfstkleuren. De bloei en de boomvorm maken ze echter meer dan het planten waard. Bevers in de buurt? Dan zijn elzen niet altijd veilig.

Italiaan houdt van droge voeten

De Italiaanse els (*Alnus cordata*) heeft maar een geringe natuurlijke verspreiding in Zuid-Italië en

Over Jaap Smit

Jaap Smit schrijft regelmatig artikelen over sortiment. Begonnen als gediplomeerd boomkweker (Frederiksoord), is Jaap na ruim 25 jaar ervaring als onafhankelijk dendroloog en consultant Groene Stad en klimaatadaptatie, gepikt en gemazeld in integrale projecten waarin communicatie belangrijk is. Hij weet de link leggen tussen boomkwekers en eindgebruikers van groen en zo de gescheiden werelden een beetje beter aan elkaar te koppelen. Door betrokkenheid bij onderzoek, diverse arboreta, het geven van lessen en de realisatie van grote en kleine projecten door het hele land ontstaat praktische informatie, die hij hier en elders graag deelt.

Boomkwekerij Udenhout leverde 22 *Alnus x spaethii* 'Spaeth' op bedrijventerrein De Pluim, Zwevegem (België)

op het Franse Corsica. Inmiddels wordt de soort ook geplant voor houtproductie. In bossen met dure houtsoorten als eik en walnoot wordt deze els soms geplant als begeleider of opjager. De boom komt van nature voor op berghellingen en niet als oever-begeleidende boom. Hij preferiert daarom drogere omstandigheden: op klei en veengronden voelt de soort zich niet thuis. Sterker nog: het is daar een onbetrouwbare boom die binnen een jaar kan uitvallen, waarschijnlijk door *Phytophthora alni*, maar mogelijk ook door andere soorten van deze pseudo-schimmel. Op diep ontwaterende groeiplaatsen is het een prima en duurzame boom van meer dan 15 m hoog. Omdat de boom door zaaien wordt vermeerderd, zijn in een beplanting altijd lage, brede én smalle bomen te vinden.

Waterliefhebber

De inheemse zwarte els, *Alnus glutinosa*, begeleidt water of vormt elzenbroekbossen. Het geeft aan dat water voor deze soort geen probleem is. Het elzenhaantje kan zich soms flink tegoed doen aan deze boom. Deze kever kan bomen volledig kaalvreten, maar in juni komt de boom meestal weer in het blad. Ondertussen vreten vogels veel larven en kevers op. De vaak meerstammige boom is op dit moment erg in trek, omdat het een inheemse boomsoort is en daardoor schaars. Beetje vreemd, want in de bebouwde kom heerst geen inheems klimaat, maar eerder een landklimaat: warmer en droger dan erbuiten. Is een Italiaanse els dan niet logischer? Op vochtige groeiplaatsen groeit de zwarte els overigens op iedere grondsoort. Het is verbazingwekkend dat de zuilvorm *pyramidalis* zo weinig wordt gebruikt. Meerdere kwekers hebben ze staan; sommige raken ze – ten onrechte – niet kwijt. In Finland wordt smalle *Alnus glutinosa* gezaaid en komen ver-

schillende vormen terug, breder en smaller. Dit resulteert in een smalle cv, 'Sakari', die we ook zouden moeten hebben in Nederland!

De varenels is gelukkig wel veel aangeplant. Deze boom met ingesneden bladeren en horizontaal ingeplante takken is een aanwinst voor brede groenstroken en parken, zeker waar cultuur en natuur in elkaar overgaan. Wie de soort aanplant, kan het beste bosplantsoen gebruiken; aangeplant als jonge laanboom doet de gewone *Alnus glutinosa* er lang over om echt lekker aan te slaan. Aanplant als bosplantsoen levert net zo snel een goede boom op.

Alnus cordata botanische prent

Winterbeeld els *Alnus glutinosa* (foto: Henry Kuppen)

Van den Berk Boomkwekerijen realiseerde in Utrecht, de Leidsche Rijn een mooi project met *Alnus x spaethii* 'Spaeth'. Deze Vinex wijk werd destijds in een polder gebouwd met erg zware grond, waarop deze sterke els goed gedijt. Door de hoge groeisnelheid krijg je in een relatief korte periode erg veel kroonvolume.

goed herkenningspunt van deze inheemse boom op de drogere gronden in het oosten van Nederland. Hij houdt van kalk. Door zijn herkomst, de stedelijke omgeving, is dit mogelijk een betere keus dan *Alnus glutinosa* die bovendien iets gemakkelijker aanslaat. De wat kwetsbare 'Aurea' blijft kleiner en moet echt op goede grond staan om de fraaie oranje takken te ontwikkelen die de boom vooral in de winter aantrekkelijk maken. *Pendula* is een van de fraaiste treurbomen, een beetje vergelijkbaar met de priedelberk (*Betula pendula* 'Youngii'). De overhangende takken maken deze treurels geschikt voor park of tuin.

Echte Japanner is ouder

De echte Japanse els (*Alnus japonicum*) werd vroeger veel gekweekt, maar is uit de gratie geraakt. De laatste moerbedden met afleggers zijn eind jaren tachtig in Brabant opgeruimd. Gelukkig zijn er weer jonge planten van deze kleine vorm van de grote *Alnus x spaethii*. Niet toevallig, want *Alnus japonica* is met *Alnus subcordata* de ouder van *Alnus x spaethii*. Omdat *Alnus japonica* kleiner blijft, is de echte Japanse

Deze Japanner lijkt op zwarte els

De recente herintroductie in Nederland van een van de Japanse elzen (*Alnus hirsuta*) geeft maar weer eens de waarde van botanische tuinen aan (hier Trompenburg). Deze boom uit Japan is nauw verwant aan *Alnus incana* en heeft een voorkeur voor nattere groeiplaatsen. Het lijkt erop dat deze boom wat gemakkelijker aanslaat en doorgroeit. Waarschijnlijk wordt hij wat breder dan *Alnus glutinosa*.

Opschot bij grijze els

De grijze els ofwel *Alnus incana* maakt altijd opschot rond de boom. Niet hinderlijk, wel een

BetereBomen: er bestaan geen slechte bomen, wel BetereBomen

Sinds dit vakblad in 2008 voor het eerst verscheen, heeft Jan P. Mauritz daar zijn bijdragen aan geleverd. Ruim meer dan honderd edities van zijn bomenfeuilleton verschenen op deze plaats en op Boomzorg.nl. Mauritz deed dat op zijn eigen unieke wijze en verrijkte de Nederlandse vakwereld met termen als *jopper* en *makker*. Wij zijn Jan erkentelijk voor zijn inzet in de afgelopen jaren, maar hebben toch gemeend dat we het over een andere boeg moeten gaan gooien. Jaap Smit – dendroloog bij de laatste Floriade – gaat met de redactie van Boomzorg een nieuwe serie opzetten onder de titel BetereBomen. Primair gericht op de praktijk van alledag, maar ook met soorten en selecties die net buiten het normale sortiment liggen, maar wel degelijk waardevol zijn voor de Nederlandse bebouwde omgeving. Jaap Smit ziet het als zijn taak ook niet-ontdekte soorten te laten zien, zodat er vraag ontstaat en kwekers een ander sortiment gaan kweken. Hij hoopt op die manier een katalysator te zijn die ervoor zorgt dat ook goede onbekende soorten gekweekt én toegepast worden.

	hoog	boomvorm	Voor algemeen gebruik	verkrijg-baarheid
<i>Alnus cordata</i>	1e grootte	smal kegelvormig	ja	goed
<i>Alnus glutinosa</i> *	1e grootte	eirond	ja	goed
<i>Alnus glutinosa</i> 'Laciniata'	1e grootte	breed kegelvormig	ja	goed
<i>Alnus glutinosa</i> 'Pyramidalis'	2e grootte	zuilvormig	ja	redelijk
<i>Alnus hirsuta</i>	1e grootte	breed kegelvormig	ja	nauwelijks
<i>Alnus incana</i> *	1e grootte	eivormig	ja	redelijk
<i>Alnus incana</i> 'Aurea'	3e grootte	eivormig	beschut	redelijk
<i>Alnus incana</i> 'Pendula'	3e grootte	treurvorm	park	redelijk
<i>Alnus japonica</i>	2e grootte	smal kegelvormig	ja	slecht
<i>Alnus rubra</i>	1e grootte	breed kegelvormig	ja	slecht
<i>Alnus rubra</i> 'Pinnatisecta'	1e grootte	breed kegelvormig	ja	nauwelijks
<i>Alnus subcordata</i> ('Oberon')	1e grootte	smal kegelvormig	ja	slecht
<i>Alnus x spaethii</i> 'Spaeth'	1e grootte	smal kegelvormig	ja	goed
<i>Alnus</i> 'Sipkes'	1e grootte	breed eivormig	ja	slecht

Alnus glutinosa 'Pyramidalis' (Foto: De Batouwe)

Op natte gronden is *Alnus cordata* een onbetrouwbare boom die binnen een jaar kan uitvallen, waarschijnlijk door *Phytophthora alni*

els vaker bruikbaar in onze steden. Hij vormt een conische kroon met een dicht bladerdek, dat tot in december aan de boom blijft hangen. Hij wordt door enkele kwekers weer opgezet, mede naar aanleiding van de goede planten op de Floriade in Almere. Daar viel op dat de elzenhaantjes minder vat hadden op de bomen dan toen ze nog op humusrijke, zuurdere zandgrond stonden. Uitermate gezond!

Rode els

De rode els (*Alnus rubra*) uit Amerika is een middelgrote boom met een breed eivormige kroon met wat afhangende takken. Het blad is vrij groot en heeft vrij grote lobben en een ingeronde bladrand. Hij werd ooit behoorlijk gekweekt en is nu op kleine schaal weer verkrijgbaar. Hij houdt van natte groeiplaatsen als het om een zaailing gaat, maar indien geënt op *Alnus glutinosa* moet hij iets droger geplant worden. De cultivar 'Pinnatisecta' is wat groffer, maar ook sierlijker en meer opgaand dan *Alnus glutinosa* 'Laciniata'. Helaas is hij (nog) nauwelijks verkrijgbaar.

Snelste groeier

Wie snel een grote boom wil hebben, bijvoorbeeld om te verkoelen, plant niet alleen een populier, maar ook een Kaukasische els (*Alnus subcordata*). Deze grote boom met een kegelvormige dichte kroon en grote bladeren groeit snel. Samen met *Alnus japonica* is dit de kruisingsoeder die tot *Alnus x spaethii* leidde. *Alnus x spaethii* 'Spaeth' is het type van de benaamde kruising, vandaar de cultivarnaam die achter deze kloon staat. Het is een kruising uit Kew Gardens, begin twintigste eeuw uitgezaaid bij de Späth'sche Baumschulen in Berlijn en vandaaruit verspreid. Door de rijke bloei, vallende katjes en propfen is dit een boom die bewoners soms tot wanhoop drijft, ook omdat hij in de winter een sombere, donkere indruk kan achterlaten.

Als laatste missen we ten onrechte *Alnus* 'Sipkes' in het straatbeeld. In het Stadsbomenvademecum (1997) van Theo Janson wordt dit nog een goed groeiende els genoemd, met gebruiksmogelijkheden als *Alnus cordata*, maar de boom was op een haar na uit cultuur. Inmiddels is er weer vermeerderd en worden er nieuwe bomen gemaakt. Het wordt uiteindelijk een 20 m hoge boom met een breed eivormige kroon en een prima harttak.

BE SOCIAL
Scan, lees & deel!